

Rostlina roku: proč, co a jak?

Na území České republiky roste 3 713 druhů a poddruhů cévnatých rostlin, jde o zástupce 965 rodů a 193 čeledí. Alespoň to jsou čísla, která uvádí druhé vydání Klíče ke květeně České republiky (Academia 2019). Zahrnují jak druhy běžné, tak kriticky ohrožené, taxony původní i nově zavlečené. Máme před sebou úctyhodnou diverzitu rostlin různých tvarů, barev i životních strategií. Se stovkami z nich se denně setkáváme, vytvářejí vegetaci v krajině, kterou obýváme. Jsou však tak samozřejmou součástí našeho okolí, že je často ani nevnímáme. V angloamerickém prostředí se tomuto fenoménu dostalo příznačného pojmenování plant blindness, upozorňují na něj botanici i pedagogové (Knapp 2019). Spolu se vzrůstající mírou urbanizace mají lidé navíc stále méně příležitostí se s přírodou seznámit, povědomí o jejích složkách a vazbách mezi nimi získávají pouze zprostředkovaně, ať již ze stránek knih, z internetu, nebo dokumentárních filmů. Rostliny zůstávají i zde poněkud na pozadí, za pro čtenáře/diváka zajímavějšími organismy. Řešením je jen osvěta. Česká botanická společnost by k ní ráda přispěla právě vyhlášením akce Rostlina roku. Chce tak přiblížit významné, vzácné, či jinak pozoruhodné druhy naší květeny široké veřejnosti. V případě ohrožených druhů je rovněž cílem upozornit na problematiku jejich praktické ochrany.

Inspirací byla kampaň České společnosti ornitologické Pták roku. Koncept Rostliny roku je podobný, vybraný druh bude představen prostřednictvím popularizačních článků a exkurzí. Jestliže půjde o rostlinu, jejíž rozšíření není dostatečně známo, bude zároveň vyzývána veřejnost, aby se zapojila do jejího mapování.

První pomyslnou vlašťovkou se stal vstavač kukačka (*Anacamptis morio*, syn. *Orchis morio*), který byl zvolen hlavním výběrem ČBS za Rostlinu roku 2021. Více

si můžete přečíst na str. 114–116 tohoto čísla *Živy* nebo v časopise *Botanika* 2021, 1: 21–25.

Etymologické intermezzo

Řecký orchis znamená varle, šourek. Označení souviselo s podobností hlíz varlatům (viz obr. 5 na str. 115). Mytický Orchis byl synem satyra a nymfy. Při jedné slavnosti u Dionýsa připravil o panenství dívku z jeho družiny, za což ho stihl trest. Byl zabít a rozsekán na kusy. Jeho otec pak u Dionýsa prosil, aby byl synovi navrácen život. Dionýsos prosbám vyhověl napůl, z Orchových varlat nechal vyrůst orchidej. Druhé jméno *morio* pochází z latiny a znamená šašek, hlupák. Zřejmě odráží podobu přilby v. kukačky s šaškovskou čepičkou (obr. 2).

V češtině označení vstavač s největší pravděpodobností souviselo s domnělou vlastností přípravku z hlíz vstavačů (*tubera salep*), který byl používán na zvýšení mužské potence. Zde samozřejmě nešlo jen o hlízy v. kukačky, ale o větší počet zástupců čeledi. A jméno kukačka nejspíše souvisí s tím, že rostlina kvete brzy zjara, tedy v době, kdy začínají být v přírodě slyšet kukačky. Kukačkou byl ale lidově nazýván také prstnatec májový (*Dactylorhiza majalis*) nebo i jiné rostliny. Např. v některých oblastech na Slovensku je až do současnosti lidově označen kukačka používáno pro řebčík kostkovaný (*Fritillaria meleagris*).

Stojí za to zmínit, že u našich severních sousedů, v Polsku, je v. kukačka nazýván storczyk samiczy neboli vstavač ženský. V minulosti bylo mnoho párů příbuzných rostlin označováno dvojicí epitet popisujících dichotomii vlastností, kterými se příbuzné druhy navzájem liší. Jako je např. rozlišován kokrhel větší a k. menší, byly stejným způsobem označovány některé dvojice rostlinných druhů jako mužský (větší, drsnější) a ženský (menší, jemnější). U vstavačů byla taková dvojice v. mužský

(*O. mascula*), dříve také *O. morio mas*, a v. ženský, dříve *O. morio foemina*. První je větší a robustnější, jeho protějšek vstavač kukačka („v. ženský“) menší a křehčí.

Poslání Rostliny roku 2021

Výběrem vstavače kukačky navazujeme plynule na loňský Rok orchidejí vyhlášený Českým svazem ochránců přírody. Chceme tak mimo jiné ukázat na změny v krajině, které vedly k úbytku lokalit těchto dnes vzácných zástupců naší květeny, a také na nezbytnost vhodné péče o zbývající populace. Exkurze pro veřejnost na taková místa, bohužel, vzhledem k aktuálním protiepidemickým opatřením, nebylo možné v době květu uskutečnit. Doufáme, že příští ročníky v tomto směru budou zdařilejší.

A doufáme také, že se akci Rostlina roku podaří dostat účelu a ukázat širší veřejnosti, jak zajímavá je naše květena a botanika obecně.

Citovanou literaturu uvádíme na webové stránce *Živy*.

Další informace budou průběžně zveřejňovány na stránkách <https://botanospol.cz/cs>.

1 V rámci exkurzí na významné lokality probíhá nezřídka i monitoring populací. Snímek zachycuje sčítání kvetoucích vstavačů kukaček (*Anacamptis morio*) na Těšovických pastvinách v chráněné krajinné oblasti Slavkovský les.

Foto J. Brabec

2 Skloněné horní okvětní lístky květů vstavače kukačky připomínají tvarem čepici šaška. Foto D. Průša

